

УДК 7.041.5(=214.58)(439)«19/20»

DOI:10.30857/2617-0272.2024.1.8

БОЙКО В. І.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, Україна

РОМСЬКІ ОБРАЗИ У ТВОРЧОСТІ МІХАЯ МУНКАЧІ

Мета: дослідження стилістично-сюжетних особливостей ромської теми в роботах Міхая Мункачі (1844–1944) – видатного представника реалістичного напрямку в європейському образотворчому мистецтві другої половини XIX ст., уродженця м. Мукачєво нинішньої Закарпатської обл.

Методологія дослідження ґрунтується на історико-хронологічному, біографічному, аналітичному та іконографічному методи.

Результати. У статті подано стисло біографічну довідку та охарактеризовано етапи становлення Міхая Мункачі на тлі історичної епохи як художника, який започаткував угорську національну школу реалістичного живопису в XIX ст. Акцентовано на інтересі митця до пейзажної та біблійної теми. Стисло описано виставкову діяльність із вшанування художника на теренах України, ступінь розробки теми у вітчизняному науковому просторі. Констатовано внесок Міхая Мункачі в широкий спектр ромських сюжетних ліній в образотворчому реалістичному мистецтві. Цього досягнуто завдяки аналізу таких робіт, як «Казан» (1864), «Буря в Пушті» (1867), та «Циганський табір» (1873). Відзначено, що Міхай Мункачі зобразив життя ромських громад із властивим його творчій манері яскравим драматизмом, психологічною глибиною жанрових сцен та окремих образів, видовищністю пейзажного тла, що загалом характерно для робіт митця.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що автор вперше вводить в науковий обіг матеріали, присвячені вивченню специфіки ромської теми в роботах побутового жанру всесвітньо відомого художника-реаліста Міхая Мункачі.

Практична значущість дослідження полягає в розширенні інформації щодо художніх та стилістично-сюжетних зображень ромів, їхнього життя, звичаїв та традицій у творчості Міхая Мункачі. Отримані результати доводять перспективність дослідження ромської тематики у творах образотворчого мистецтва. Матеріали дослідження можуть бути використані для атрибуції творів живопису.

Ключові слова: роми, реалістичний живопис, образотворче мистецтво, художній твір.

Вступ. Міхай Мункачі (Mihály Munkácsy, Michael von Lieb) (1844–1900) – один із найвідоміших у світі художників-реалістів, який залишив по собі твори портретного, побутового та історичного жанру. Живописна спадщина Міхая Мункачі. виставки його картин викликають жвавий інтерес у відвідувачів культурно-мистецьких інституцій та є об'єктом для наукових досліджень мистецтвознавців багатьох країн. Попри це, живопис митця має значний потенціал для вивчення фахівцями мистецтвознавчої сфери. Зокрема такий тематичний напрям, як життя ромських спільнот в Європі в XIX ст., яке Міхай Мункачі не оминув увагою свого часу.

Аналіз попередніх досліджень. Проаналізовано історіографічну базу і

встановлено, що в статтях, монографіях та науково-популярних публікаціях, присвячених творчості видатного художника Міхая Мункачі вкрай мало уваги приділено ромській темі в порівнянні з іншими складовими його творчого доробку, незважаючи на те, що митець неодноразово звертався до неї. Серед зазначених праць, які стосуються окремих етапів біографії митця, його пожиттєвого вшанування й характеристики художніх робіт, виокремлено деякі. Переважна більшість із них – вітчизняні, що дало нам змогу прослідкувати увагу до постаті Міхая Мункачі в Україні як художника, чий життєвий шлях розпочався на Закарпатті. Л. Біксей та Л. Кобаль в 2009 р., на хвилі зростання інтересу до здобутків митця, опублікували статтю до 110-річчя від

дня його смерті [1]. Проблематикою статті Б. Молнара є діяльність Міхая Мункачі як художника, що працював у реалістичній манері [6]. В. Гарагонич у 2017 році проаналізував творчий доробок послідовників художника, малою батьківщиною яких, як і Міхая Мункачі, є м. Мукачево [3]. У тому ж році у статті «Мистецький туризм на Закарпатті: здобутки і перспективи» О. Зобенко звернула увагу громадськості на значення особистості художника в побудові концепції зростання туристичного потенціалу регіону [4].

До основоположних зарубіжних матеріалів, які підтверджують масштаб особистості Міхая Мункачі, висвітлюють етапи його життєвого шляху, належать численні фактологічні дані угорського історика мистецтва Д. Малоня, який був секретарем художника. У 2005 р. П. Осман проаналізував частину цих матеріалів у статті «Життя і творчість Міхая Мункачі» [9]. Віденський період життя живописця охоплює стаття І. Поленьак «Міхай Мункачі та сучасна еліта угорського живопису на Всесвітній виставці 1873 року у Відні» [10]. Збірці Музею ім. Міхая Мункачі в угорському м. Бекешчаба, присвячена праця І. Гріня й І. Сатмарі, видана до його сторіччя [11].

Постановка завдання. Аналіз історіографії дозволяє нам припустити, що темі ромських образів у творчості Міхая Мункачі не приділено належної уваги, тому за мету дослідження обрано аналіз реалістичного живопису ромського сюжетного напрямку в творчому доробку Міхая Мункачі.

Результати дослідження та їх обговорення. Міхай Ліб (Michael von Lieb) – справжнє ім'я Міхая Мункачі (Mihály Munkácsy), який обрав цей псевдонім за назвою своєї малої батьківщини, м. Мункачі (нині м. Мукачево Закарпатської обл.), де народився в 1844 р. Зацікавився живописом у дитинстві, згодом навчався в Будапешті у відомого художника Антала Лігеті, після чого здобував художню освіту у Відні в Академії

мистецтв, далі вдосконалював свій фах у Мюнхені, Дюссельдорфі та Парижі, де довгий час проживав і працював, отримавши в 1870 р. золоту медаль за роботу «Камера смертника».

У 1880 р. його «...обрали почесним членом Королівської академії образотворчого мистецтва у Мюнхені. Потім угорський уряд нагородив його орденом Залізної корони III ступеня, а 4 листопада того ж року Мукачівська мерія на своїх загальних зборах обрала його почесним громадянином міста. Найбільше потішило художника останнє рішення. Щоправда, через різні причини він тільки 2–4 березня 1882 року побував у Мукачеві...» [7]. Помер в 1900 р. в м. Енденіх (Німеччина), похований у Будапешті.

Ще за життя отримав світову славу як один із найбільш талановитих художників-реалістів. Увібравши традиції та новаторські європейські тенденції тогочасної Європи, Міхай Мункачі став основоположником тогочасної угорської школи напряму реалізму – його пейзажі, побутові сцени та історичні портрети дивували сучасників своєю правдивістю і неабиякою емоційністю (часто – трагізмом), вирізнялись контрастом темних і світлих кольорів. Численних художників-послідовників не залишало байдужим його захоплення соціально-історичною та релігійною тематикою, що для тогочасного образотворчого мистецтва було рідкістю. Є автором вражаючого своєю величиною розпису купола Художньо-історичного музею (Kunsthistorisches Museum) у Відні.

Серед найвідоміших творів Міхая Мункачі – «Камера смертника» (1870), «Повернення додому чоловіка-п'яниці» (1873), «Учень позіхає» (1869), «Чоловік-п'яниця» (1872), «Христос перед Пілатом» (1881), «Ференц Ліст» (1886), «Віднайдення батьківщини» (1894), «Страйк» (1895). У 2016 р., на торгах Аукціонного дому «Christie's» роботу Міхая Мункачі «Молода жінка на софі» було продано за 245 тис. дол.

Зазначається, що «...Цим самим вона стала найдорожчим лотом серед запропонованих на реалізацію в той день полотен XIX століття. Найбільшу ж суму з-поміж робіт Мігая Мункачі у 2003 році в Будапешті отримала його картина «Курний шлях» – 220 мільйонів форинтів...» [5].

Значна частина картин Міхая Мункачі нині зберігається в фондах провідного художнього осередку Угорщини – Угорській національній галереї. У 2018 р. 30 його робіт із цієї інституції було представлено в м. Кішварда (Угорщина). Як зазначила кураторка виставки, Ю. Борош, «...виставковий матеріал був підібраний таким чином, аби показати всі етапи становлення Мігая Мункачі як митця – з молодості до зрілості» [2]. Деякі роботи живописця зберігаються в Закарпатському обласному художньому музеї імені Йосипа Бокшая.

У рідному місті Міхая Мункачі, Мукачевому в 1943 р. встановлено меморіальну дошку, а в 1994 р. там же Дитячій художній школі було присвоєно його ім'я. Про всесвітній масштаб особистості художника свідчить той факт, що до 150-ї річниці з дня народження художника, той же 1994 р. був оголошений ЮНЕСКО роком Міхая Мункачі. Постійно діюча експозиція, присвячена видатному містянину, знаходиться в Палаці князів Ракоці. У 2007 році в Мукачівському історичному музеї (Замок Паланок) було проведено виставку з 48 творів Міхая Мункачі, яку відкрили Президент України Віктор Ющенко та Прем'єр-міністр Угорщини Ференц Дюрчань.

Цікавим явищем у творчій спадщині живописця є ромська тема. Попри те, що вона не є провідною в діяльності художника, вражає явним зацікавленням Міхая Мункачі життям кочових ромів, його експресивним баченням ромського побуту, бажанням показати його на зламі буденності, романтичності та драматизму. У роботі

«Казан» (1864) художник на першому плані зобразив пишнотілу ромську молоду красуню, яка бореться з псом, що перевернув казан зі стравою (ймовірно, приготованою для групи людей на задньому плані, які працюють на полі. Композиція доволі динамічна, про що свідчить не лише страва, що виливається з котла, а й рухи ромки, яка пробує відігнати пса, що попсував обід та лається на тварину (рис. 1). Трохи далі, на середньому плані зліва Міхай Мункачі ввів у сюжет фігуру ще однієї ромки, пишне вбрання якої розвівається за вітром, на тлі ясного безхмарного неба. Дівчина підняла вгору ліву руку з хустинкою і немов кличе гурт людей, що стоять навпроти неї. Безтурботна ромська красуня не бачить, що казан зі стравою пошкоджено і їм не буде чим обідати. Із частунків залишається лише глек із (ймовірно) вином, на яке автор натякає червоною хустиною з монетами, що лежить біля посудини.

Це полотно є типовим зразком побутового жанру в діяльності Міхая Мункачі. Колористика спрямована на те, щоб підкреслити радість відбуденних справ, від спекотної літньої пори, коли буро-жовті трави й випалена сонцем земля хоч і втомлюють, але дарують тепло і розслаблений стан єдності з навколишнім світом, його клопотами й радощами. Такий повсякденний дрібний драматизм перебуває в цілковитій єдності емоцій та ромської краси. Так, вбрання ромок за своїми загальними ознаками є уособленням народного костюма ромських жінок. Сліпуча білизна сорочок, експресія червоного кольору хустин і спідниць, довершених елементами землястих зелено-коричневих кольорів тканин фартухів, без зайвої деталізації дають змогу зрозуміти: перед нами саме ромські жінки, квітучі у своїй принадності та емоційній відкритості, без зайвих обмежень, таких поширених у тогочасних європейських суспільствах.

Рис. 1. Міхай Мункачі «Казан» (1864)

Рис. 2. Міхай Мункачі «Буря в Пушті» (1867)

Рис. 3. Міхай Мункачі «Циганський табір» (1873)

Уже не таким позитивним, а, навпаки, значно більше драматичним є твір «Буря в Пушті» (1867) (рис. 2). Художник, як і в попередній роботі, зобразив єдність ромського життя з природою, в північно-східному угорському степовому регіоні Пушта. При цьому палітра кольорів (синьо-зелено-чорних, темно-коричневих, із вкрапленням червоних та білих акцентних плям) підібрана таким чином, щоб показати її цілковиту владу над беззахисним ромським табором, який від страшних поривів вітру от-от втратить свій єдиний

прихисток – кибитку, яка готова розлетітись на дрібні друзки.

Робота за своїм змістом і невимовним трагізмом нагадує сцени зі Страшного Суду, який Господь вершить над грішним людством. Лячно всім – і людям, і тваринам, але вони не можуть нічого вдіяти проти грозових хмар, які клубляться над їхніми головами. Залишається лише чекати... Тим більше, що десь далеко на горизонті вже видніється ясне небо. Ця алегорія, яку використав Міхай Мункачі, спрямована на те, щоб показати, що ромське кочове життя

є боротьбою за існування, але воно того варте, бо попереду – щасливі миті.

Робота «Циганський табір» (1873), яку Михай Мункачі створив через шість років після «Бурі в Пушті», вже значно спокійніша за емоційним насиченням, проте так само демонструє вічне ромське життя на колесах, на лоні природи (рис. 3). Їй притаманна типова реалістична колористика з домінантою тьмяних кольорів, з фрагментами білого та світло-бежевого кольорів (плями сонячного світла і хмар, одяг та обличчя ромів, накидка коня), які «оживляють» композицію. Сюжет полотна є дещо статичним та зображає сцену відпочинку ромської родини, члени якої сидять та стоять – кожен перебуває у спокої, навіть кінь.

Михай Мункачі дуже тонко відмітив здатність ромів підлаштовуватись під обставини, бути гнучкими у різних життєвих ситуаціях. По-перше, в цьому ракурсі повертає увагу затишна галявина, оточена густим лісом та горбами – це природний прихисток кочовиків від сили негоди, яка, як продемонструвала попередня робота, може застати зненацька. По-друге, голова родини стоїть, спершись на тогочасний дуже прогресивний засіб пересування – велосипед. Цим Михай Мункачі підкреслив дивовижне вміння ромського етносу, зберігаючи свою самобутню культуру, переймати найкраще та найзручніше для себе з тих культур, в яких вони опинялись у кочовому вихорі життя.

Таким чином, наукова новизна статті визначена її проблематикою – відсутністю в

науковому полі досліджень зацікавлення Міхаєм Мункачі ромською темою, яку вже більш ніж 100 років науковці оминали своєю увагою.

Висновки. У стислій характеристиці основних етапів біографії художника Міхая Мункачі (1844–1900), як фундатора угорської національної школи реалістичного живопису XIX ст., акцентовано на національній приналежності, ступені розробки теми у вітчизняному науковому просторі. Згадано окремі виставково-мистецькі проекти, спрямовані на вшанування його особистості.

Засобом аналізу трьох творів Міхая Мункачі («Казан» (1864), «Буря в Пушті» (1867), «Циганський табір» (1873) можна констатувати, що в творчому доробку Міхая Мункачі ромська тема, яка не є відособленою, а, навпаки, вбачається нами як структурна частина творчої спадщини митця. Твори виконані в реалістичній манері, кожен із них демонструє спробу художника передати спостереження художника про гармонію ромських громад із навколишнім природним середовищем, яким би суворим до них воно не було. Двом полотнам притаманна доволі тьмяна колірна гама, третє характеризується більш світлою й життєрадісною палітрою. Також відчутне перегукування з біблійно-міфологічною настроєвістю та величчю його творів побутового й історичного жанру, використання видовищного пейзажу як тла, що посилює драматизм і яскравий психологізм – як окремих образів, так і сюжетів загалом.

Література:

1. Біксей Л. Михай Мункачі: 110-річчя від дня смерті видатного живописця (1844–1900). *Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2010 рік*. 2009. С. 96–100.

2. В угорській Кішварді вперше відкрилася велика виставка картин Мігая Мункачі. *Новини Закарпаття та Мукачева*. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/314261> (дата звернення: 02.03.2024).

3. Гарагонич В. Мукачівські послідовники Міхая Мункачі. *PMG.ua*. URL: <https://pmg.ua/life/57541-mukachivski-poslidovnyky-mikhaya-munkachi> (дата звернення: 26.02.2024).

4. Зобенько О. В. Здобутки і перспективи розвитку мистецького туризму на Закарпатті. *Вісник Черкаського університету*. 2017. № 5. С. 46–54.

5. Картину вихідця з Мукачева Мігая Мункачі продали з аукціону за 245 тисяч

- доларів. *Закарпаття онлайн*. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/155343-Kartynu-vykhidtsia-z-Mukacheva-Mihaia-Munkachi-prodaly-z-auksionu-za-245-tysiach-dolariv> (дата звернення: 01.03.2024).
6. Молнар Б. Р. Колективна пам'ять художника-реаліста другої половини XIX століття Міхая Мункачі. *Молодий вчений*. 2017. № 1. С. 96-100.
7. Олашин М. Шлях Міхая Мункачі до світової слави проліг через Мукачево. *Закарпаття онлайн*. URL: <https://zakarpattya.net.ua/Zmi/99957-Shliakh-Mikhaia-Munkachi-do-svitovoi-slavy-prolih-cherez-Mukachevo> (дата звернення: 01.03.2024).
8. Nyitóoldal. Munkácsy Mihály Múzeum. URL: <https://munkacsy.hu/> (Last accessed: 09.03.2024).
9. Osman P. Malonyay Dezső: Munkácsy Mihály élete és munkái. 2005. *Marketing & Menedzsment*. 2005. No. 39.2. P. 76-77.
10. Polenyák I. Munkácsy Mihály és a korabeli magyar festőelit az 1873-as bécsi világkiállításon. *AETAS-Történettudományi folyóirat*. 2012. No. 1. P. 15-176.
11. Száz év műtárgyai a munkácsy mihály múzeumban, 1899-1999 / ed. by I. Grin, I. Szatmari. Bekescaba, 1999. 143 p. URL: <https://mek.oszk.hu/07600/07615/07615.pdf> (Last accessed: 06.03.2024).
- References:**
1. Biksei, L. (2009). Mikhai Munkachi: 110-richia vid dnia smerti vydatnoho zhyvopystsia (1844–1900) [Mihály Munkácsy: 110th anniversary of the death of the outstanding painter (1844–1900)]. *Kalendar kraieznavchych pamiatnykh dat na 2010 rik*, 96-100. [in Ukrainian].
2. V uhorskii Kishvardi vpershe vidkrylasia velyka vystavka kartyn Mihaia Munkachi. (2018) [For the first time, a large exhibition of paintings by Mihály Munkácsy opened in Kisvárd, Hungary]. *Novyny Zakarpattia ta Mukacheva*. URL: <http://www.mukachevo.net.ua/news/view/314261> [in Ukrainian].
3. Harahonych, V. (2017). Mukachivski poslidovnyky Mikhaia Munkachi [Mukachevo followers of Mihály Munkácsy]. *PMG.ua*. URL: <https://pmg.ua/life/57541-mukachivski-poslidovnyky-mikhaya-munkachi> [in Ukrainian].
4. Zobenko, O. V. (2017). Zdobutky i perspektyvy rozvytku mystetskoho turyzmu na Zakarpatti [Achievements and prospects for the development of art tourism in Transcarpathia]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*, (5), 46–54. [in Ukrainian].
5. Kartynu vykhidtsia z Mukacheva Mihaia Munkachi prodaly z auksionu za 245 tysiach dolariv [A painting by a native of Mukachevo, Mihály Munkácsy, was sold at auction for 245 thousand dollars]. (2016). *Zakarpattia online*. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/155343-Kartynu-vykhidtsia-z-Mukacheva-Mihaia-Munkachi-prodaly-z-auksionu-za-245-tysiach-dolariv> [in Ukrainian].
6. Molnar, B. R. (2017). Kolektyvna pamiat khudozhnyka-realista druhoi polovyny XIX stolittia Mikhaia Munkachi [The Collective Memory of the Realist Painter of the Second Half of the XIX Century Mihály Munkácsy]. *Molodyi vchenyi*, (1), 96–100. [in Ukrainian].
7. Olashyn, M. (2012). Shliakh Mikhaia Munkachi do svitovoi slavy prolih cherez Mukachevo [Mihály Munkácsy's path to world fame ran through Mukachevo]. *Zakarpattia online*. URL: <https://zakarpattya.net.ua/Zmi/99957-Shliakh-Mikhaia-Munkachi-do-svitovoi-slavy-prolih-cherez-Mukachevo> [in Ukrainian].
8. Nyitóoldal [Home]. (n. d.). *Munkácsy Mihály Múzeum*. URL: <https://munkacsy.hu/> [in Hungarian].
9. Osman, P. (2005). Malonyay Dezső: Munkácsy Mihály élete és munkái [Dezso Malonyay: The Life and Works of Mihály Munkácsy], 2005. *Marketing & Menedzsment*, (39.2), 76–77. [in Hungarian].
10. Polenyák, I. (2012). Munkácsy Mihály és a korabeli magyar festőelit az 1873-as bécsi világkiállításon [Mihály Munkácsy and the contemporary Hungarian painter elite at the 1873 Vienna World's Fair]. *AETAS-Történettudományi folyóirat*, (1), 15–176. [in Hungarian].
11. Grin, I., & Szatmari, I. (Ред.). (1999). Száz év műtárgyai a munkácsy mihály múzeumban, 1899-1999 [One hundred years of artefacts in the Munkácsy Mihály Museum, 1899-1999]. URL: <https://mek.oszk.hu/07600/07615/07615.pdf> [in Hungarian].

BOIKO V.

*National Academy of Culture and Arts Management, Kyiv, Ukraine***THE ROMA IMAGES IN MIHÁLY MUNKÁCSY'S WORKS**

Purpose of Article. *The purpose of the article is to study of the stylistic and plot features of the Roma theme in the works of Mihály Munkácsy (1844–1944), an outstanding representative of the realist direction in the European fine arts of the second half of the XIXth century, who was born in Mukachevo of the Transcarpathia region.*

The methodology of the research *is based on the historical-chronological, biographical, analytical and iconographic methods, which allow to analyse the specific features of the Roma images in the artist's works.*

Results. *The article highlights Mihály Munkácsy's brief biography and the stages of his creative formation as the founder of the Hungarian national school of realistic painting in the XIXth century in the context of the historical era. The artist's interest in landscape and biblical themes are shown. The exhibition activity in honor of the artist in the territory of Ukraine is briefly described, as well as the degree of development of the topic in the national scientific space. Mihály Munkácsy's contribution to a wide range of Romani themea in fine realistic art has been proved. The analysis of such works as "Kazan" (1864), "Storm in the Pushta" (1867), and "Gypsy Camp" (1873) has allowed us stating that Mihály Munkácsy depicted the life of Roma communities with the bright drama characteristic of his creative style, the psychological depth of genre scenes and individual images, the spectacle of the landscape, which is generally characteristic of the artist's works.*

The scientific novelty *of the research is the author's introduction of the materials, dedicated to the study of the specifics of the Roma theme in the works of the domestic genre of Mihály Munkácsy, the world-famous realist artist.*

Practical significance. *Practical Significance. The practical significance of the study is to enrich the information about the artistic, stylistic and plot depictions of the Roma, their life, customs and traditions in the works of Mihály Munkácsy. The obtained results prove the perspective of the Roma themes study in works of fine art. Research materials can be used for the attribution of works of art.*

Key words: *Roma, realistic painting, fine art, artistic work.*

ІНФОРМАЦІЯ
ПРО АВТОРІВ:

Бойко В'ячеслав Іванович, к. філос. наук, доцент, в.о. завідувача кафедри мистецтвознавчої експертизи, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, ORCID 0000-0002-0842-7450, **e-mail:** vboiko@dakkkim.edu.ua

Цитування за ДСТУ: Бойко В. І. Ромські образи у творчості Міхая Мункачі. *Art and design.* 2024. №1(25). С. 91–97.

[https://doi.org/
10.30857/2617-
0272.2024.1.8](https://doi.org/10.30857/2617-0272.2024.1.8)

Citation APA: Бойко, В. І. (2024). Ромські образи у творчості Міхая Мункачі. *Art and design.* 1(25). 91–97.